

บทที่ 1

บทนำและวัตถุประสงค์

1.1 หลักการและเหตุผล

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ สวพส. มีพันธกิจหลักคือการสนับสนุนและส่งเสริมการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนเป้าหมายบนพื้นที่สูงมีความมั่นคงและยั่งยืน โดยการประยุกต์ใช้องค์ความรู้โครงการหลวงผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พื้นที่ดำเนินงานของ สวพส. แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ประกอบด้วย พื้นที่โครงการหลวงดำเนินงานโดยมูลนิธิโครงการหลวง และมี สวพส. เป็นหน่วยสนับสนุนการวิจัยและการพัฒนางานของโครงการหลวง และพื้นที่สูงนอกขอบเขตโครงการหลวง ที่ดำเนินงานโดย สวพส. ภายใต้ชื่อโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง เพื่อแก้ปัญหาพื้นที่ปลูกฝิ่นอย่างยั่งยืน และหมู่บ้านเยียมเยียม ประกอบด้วย ภารกิจหลัก 2 ด้าน คือ การศึกษาวิจัยหาองค์ความรู้เพื่อสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าว และการดำเนินงานส่งเสริมการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง ในพื้นที่เป้าหมายใน 13 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา ลำพูน น่าน กำแพงเพชร กาญจนบุรี ตาก ลำปาง อุตรดิตถ์ พิษณุโลก และเลย ประชากร 527,978 คน ตั้งถิ่นฐานอยู่ใน 1,382 กลุ่มบ้าน คิดเป็นร้อยละ 33.31 จากกลุ่มบ้านบนพื้นที่สูงทั้งหมด (สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2560) ซึ่งเป็นพื้นที่ภูเขาที่อยู่ห่างไกล แต่มีความหลากหลายทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ และสังคม ส่งผลให้การดำรงชีพของเกษตรกรในแต่ละชุมชน มีระบบการเกษตรในการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละภูมิสังคม ในปีงบประมาณ พ.ศ.2560 แผนงานวิจัยระบบเกษตรนิเวศพื้นที่สูง การวิจัยเชิงพื้นที่ และการทดสอบองค์ความรู้โครงการหลวงได้จำแนกเขตเกษตรบนพื้นที่สูงตามลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และฐานการดำรงชีพในภาคการเกษตร ออกเป็น 5 เขต ประกอบด้วย (1) ชุมชนป่าเมี่ยง (2) ชุมชนที่มีพื้นฐานจากการปลูกฝิ่น (3) ชุมชนที่ทำนาเป็นหลัก (4) ชุมชนปลูกข้าวไร่-ข้าวโพด และ (5) พื้นที่เฉพาะ

ในพื้นที่เฉพาะ ได้ศึกษาในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงคลองลาน อำเภอชาณุวรลักษบุรี จังหวัดกำแพงเพชร ครอบคลุมพื้นที่ 4 ตำบล 3 อำเภอ ได้แก่ ตำบลหินดินดาต และตำบลปางตาไว อำเภอปางศิลาทอง ตำบลปางมะค่า อำเภอชาณุวรลักษบุรี และตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอคลองลาน ประกอบด้วย ชาวเขา 4 ชนเผ่า ได้แก่ เย้า มูเซอ และกะเหรี่ยง จำนวน 307 ครัวเรือนตามทะเบียนราษฎร์ แต่มีประชากรอาศัยอยู่จริง 230 ครัวเรือน ซึ่งกรมป่าไม้ได้กันออกจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติคลองลาน และอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ โดยจัดสรรพื้นที่อาศัย 2 งานต่อครัวเรือน และพื้นที่การเกษตร แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) พื้นที่การเกษตร 1.2 ไร่ต่อครัวเรือน จำนวน 1 กลุ่มบ้าน ได้แก่ บ้านอุดมทรัพย์ และ (2) พื้นที่การเกษตร 3-5 ไร่ต่อครัวเรือน จำนวน 5 กลุ่มบ้าน ได้แก่ บ้านปางมะละกอ บ้านปางมะนาว บ้านสุขสวรรค์ บ้านน้ำพระทัย บ้านสุขวิจิตรพัฒนา และ (3) ไม่ได้รับการจัดสรรพื้นที่การเกษตร จำนวน 1 กลุ่มบ้าน ได้แก่ บ้านสามัคคีธรรม พื้นที่ทั้งหมดมีความสูง 100-200 เมตรจากระดับน้ำทะเล สภาพอากาศร้อนและแห้งแล้ง อุณหภูมิสูงสุด 45 °C ในเดือนเมษายน มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,302 มิลลิเมตรต่อปี ประชากรส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการปลูกมันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และรับจ้างทั่วไป

การดำเนินงานพัฒนาในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงคลองลาน ในระยะที่ผ่านมา ดำเนินการพัฒนาพื้นที่ใน 5 กลุ่มบ้าน ได้แก่ บ้านปางมะนาว บ้านสุขสวรรค์ บ้านน้ำพระทัย บ้านสุขวิจิตร พัฒนา โดยมีกลุ่มบ้านหลัก คือ บ้านอุดมทรัพย์ ซึ่งแบ่งการดำเนินงานได้เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2549-2554 เน้นการส่งเสริมโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การปลูกป่าชาวบ้าน การปลูกหญ้าแฝก การฟื้นฟูป่าชุมชน การลดใช้สารเคมี และช่วงที่ 2 พ.ศ.2555-2560 ดำเนินการพัฒนาอาชีพโดยประยุกต์ใช้องค์ความรู้โครงการหลวง เพื่อพัฒนาการปลูกพืชในพื้นที่จำกัดแต่ให้ผลตอบแทนสูง โดยจำหน่ายผ่านตลาดชุมชน ในปี พ.ศ.2559 ได้ส่งเสริมการปลูกผักในโรงเรือน ได้แก่ ผักกาดขาวใหญ่และผักกาดเขียวเจ้าหม่อม เกษตรกร จำนวน 11 ครัวเรือน มีรายได้รวม 70,708 บาท การปลูกองุ่นในโรงเรือน มีเกษตรกร 8 ครัวเรือน รายได้รวม 70,440 บาท และส่งเสริมการเลี้ยงสุกรเพื่อบริโภค 15 ครัวเรือน ปัจจุบันมีครัวเรือนเกษตรกรที่ได้รับการพัฒนาในด้านต่างๆ 172 ครัวเรือน ทั้งนี้เป็นครัวเรือนที่ได้รับการพัฒนาด้านอาชีพแล้ว 22 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 12.79 ของครัวเรือนที่ได้รับการพัฒนาทั้งหมด (สำนักพัฒนา สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน), 2560)

ดินในพื้นที่คลองลานมีลักษณะเป็นดินทรายปนด้วยหินกลมน หินดินดาน ขาดความอุดมสมบูรณ์ และการปลูกพืชไร่โดยใช้สารเคมีในพื้นที่การเกษตรเดิมติดต่อกันเป็นเวลานานทำให้ดินเสื่อมโทรม เกิดการสะสมของโรคและแมลง ผลผลิตต่ำ ประกอบกับมีสภาพอากาศร้อนและแห้งแล้ง ทำให้เกษตรกรมีต้นทุนการผลิตสูงในขณะที่ผลตอบแทนต่ำ จึงเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกชุมชน อย่างไรก็ตาม พื้นที่คลองลานยังมีข้อได้เปรียบในการคมนาคมขนส่งที่สะดวก รวมทั้งโอกาสในการพัฒนาสู่การทำเกษตรแปลงใหญ่ตามนโยบายของรัฐบาลและกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่มุ่งหวังให้รวมแปลงของเกษตรกรรายย่อยเป็นแปลงใหญ่ ดังนั้น ในปีงบประมาณ พ.ศ.2561 ชุดโครงการวิจัยระบบเกษตรแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่เฉพาะ จึงมีเป้าหมายการวิจัยอยู่บนหลักการข้อได้เปรียบด้านการคมนาคมขนส่ง ร่วมกับการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ โดยศึกษาความต้องการของตลาดในแต่ละระดับเพื่อเพิ่มโอกาสในการแข่งขันและช่องทางการจำหน่ายสินค้าเกษตร และการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ได้แก่ การทดสอบปลูกพืชทางเลือก และแนวทางการปรับปรุงดินให้มีความสามารถในการเพาะปลูกพืช ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาระบบเกษตรในพื้นที่คลองลาน ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรมีความมั่นคงด้านอาหาร รายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ และมีคุณภาพชีวิตที่ดี

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อสำรวจความต้องการสินค้าเกษตรของตลาดในแต่ละระดับที่สอดคล้องกับศักยภาพการผลิตของโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงคลองลาน
- 2) เพื่อศึกษาระบบการปลูกพืชภายใต้พื้นที่จำกัดที่สร้างรายได้ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงคลองลาน

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

- 1) คัดเลือกกลุ่มบ้านเป้าหมายที่สอดคล้องกับพื้นที่งานพัฒนา อย่างน้อย 1 กลุ่มบ้าน
- 2) ประชุมร่วมกับเกษตรกรและนักพัฒนา เพื่อวิเคราะห์ทุนการดำรงชีพของชุมชนในพื้นที่คลองลาน คุณสมบัติของระบบเกษตรของชุมชน และคัดเลือกประเด็นปัญหาด้านการเกษตรที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขหรือยกระดับด้วยการวิจัย
- 3) การศึกษาความต้องการสินค้าเกษตรของตลาด 3 ระดับ ประกอบด้วย ตลาดสดในชุมชนและจังหวัดกำแพงเพชร ตลาดขายส่งสินค้าเกษตรในจังหวัดใกล้เคียง และตลาดระดับบน
- 4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับเกษตรกร เพื่อทดสอบระบบการปลูกพืชทางเลือก อย่างน้อย 3 ชนิด
- 5) วิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของพืชทางเลือกที่สร้างรายได้ จำนวน 3 ชนิด
- 6) ประเมินการเรียนรู้เทคโนโลยีการปลูกพืชของเกษตรกรในพื้นที่คลองลาน
- 7) สรุปผลการศึกษา

